

Järvien ja lampien nimistä

Marjatta Palander

Suomessa on noin 188 000 vähintään 500 neliömetrin suuruista vedenkokoumaa. Valtaosa niistä on pieniä: noin 92 % on pinta-alaltaan alle kymmenen hehtaarin kokoisia. Se, nimitetäänkö jotain vettä lammeksi vai järveksi, vaihtelee alueittain, mutta karkeasti voidaan arvioida, että noin 150 000 vedenkokoumista on lähinnä lammiksi luokiteltavia. Isoja järviä on todella vähän: yli neliökilometrin laajuisia vain 2 300. Vedenkokoumia on maan itäosissa enemmän kuin lännessä. (Kiviniemi 1977: 24-27; 1990: 116.)

Vesistöt ovat kautta aikojen olleet ihmiselle monin tavoin tärkeitä. Kulkureitteinä ne ovat palvelleet jo kauan ennen tieyhteyksiä. Vesiä myöten esimerkiksi karjalaiset ovat viime vuosituhanen vaihteessa retkeilleet Laatokan rannoilta aina Oulun seuduille saakka. Vedet ovat turvanneet myös elannon; kalastus ja hylkeenpyynti ovat saaneet miehiä liikkeelle satojenkin kilometrien päähän kotoa. Kun muinaiset eränkävijät ovat retkeilleet asumattomissa maisemissa, vedet ovat toimineet myös kiintopisteinä maastossa. Kulkureittejä ja paikkojen sijaintia on voitu määrittää vesistöjen avulla. Kaikki nämä seikat ovat vaikuttaneet siihen, miten järviä ja lampia on nimetty.

Nimimaisemassa järvien nimet edustavat aina vanhinta kerrostumaa. Isoimmat vedet ovat saaneet nimensä jo ennen kuin niiden rannoille on syntynyt pysyvää asutusta. Sen sijaan pienet lammet on nimetty vasta asutuksen vakiintumisen yhteydessä. (Kiviniemi 1977: 200, 204.) Kun 1500-luvulla asutusta on ollut jonkin verran jo kaikkialla Suomessa, voidaan arvioida, että järvet ja suuri osa lammiksi luokiteltavista vesistä ovat olleet nimettyjä ainakin noista ajoista lähtien.

Vanhimpia nimiä

Kuten paikannimistössä yleensä, vesienkin nimissä voidaan erottaa eri-ikäisiä kerrostumia. Kaikkein vanhimpien vesistönnimien tausta on tuntematon. Sellaiset suuret järvet kuten *Päijänne* ja *Saimaa* kuuluvat etymologialtaan selvittämättömiin nimiin. Niistä ei tiedetä, mitä ne tarkoittavat, eikä edes sitä, minkä kielisiä nimet ovat. *Päijänne* on siitä mielenkiintoinen, että sen nimisiä, yleensä aivan pieniä lampia on Suomessa kymmeniä. Näiden nimien syntyä on tulkittu niin, että ne olisivat huvittaviksi tarkoitettuja rinnastusnimiä, joiden vertailukohteena olisi varsinainen *Päijänne* Keski-Suomessa. Professori Eero Kiviniemi on kuitenkin arvellut, että näin ei ehkä ole, koska pikku Päijänteitä on niinkin paljon ja aivan eri puolilla Suomea. Joka tapauksessa *Päijänne*-nimen etymologia jää hämäräksi.

Joistakin järvennimistä tiedetään, että ne palautuvat pakanuuden aikaan. Esimerkiksi *Pyhäjärvi*-nimet liittyvät todennäköisesti siihen, että paikka on ollut ihmisten mielestä pyhä; mahdollisesti järvellä tai järven rannalla on uhrattu jumalille. Maamme suurimpien järvien joukossa on kymmenkunta *Pyhäjärveä* (Kiviniemi 1990: 186). Myös *hiisi*-sanan sisältävät nimet (esimerkiksi *Hiidenjärvi*, *Hiisjärvi*) kuulunevat tällaisiin esikristillisiin nimiin.

Saamelaisperäisiä nimiä

Osa nimistä on saamelaisperäisiä. Ne ovat syntyneet siihen aikaan, kun saamelaiset ovat vielä samoilleet Etelä-Suomessakin. Saamelaiset eivät ole muodostaneet pysyvää asutusta, vaan he ovat kierrelleet eri vuodenaikoina eri paikoissa. He ovat asuneet talvi- ja kesäkyllissä aina sen mukaan, missä elinolot milloinkin ovat olleet suotuisimmat. Pohjois-Savossa nykyään kunnanimenä tunnettu *Siilinjärvi* on alkuaan ollut Juurusveden lahti. Nimeen saattaa kätkeytyä sana *siiti* (koltansaamassa *sii'd*, norjansaamassa *sii'dâ*), joka on merkinnyt juuri lappalaisten talvikylää. Nykypolvi yhdistää sanan eläimennimeen *siili*. Sanassa esiintyvä *l*-äänne voi kuitenkin selittyä hämäläismurteiseksi *d*:n vastineeksi. Pohjois-Savon varhaiskeskiaikaiset verottajat ovat nimittäin olleet hämäläisiä, ja heidän kielestään *Siilinjärvi* on voinut periytyä nykysuomeen. (Vilkuna 1971: 201, 221-223; vrt. Kiviniemi 1980: 325.)

Lappi-sanan sisältävät nimet (esim. *Lapinjärvi*) eivät sen sijaan ole varmoja todisteita saamelaisten vaikutuksesta. *Lapiksi* on voitu nimittää mitä tahansa syrjäseutua, ja *lappalaisella* on voitu tarkoittaa syrjäseutujen asukasta (Huurre 1979: 154; Lehtosalo-Hilander 1988: 151). Todistusvoimaisempia ovat sellaiset nimet, joiden taustalle voidaan osoittaa saamenkielinen sana. Tällaiset nimet yleistyvät pohjoiseen päin mentäessä. Esimerkiksi Ranuan *Kuukasjärvi*-nimen alkuosa palautuu saamen sanaan *gukkes* [e-kirjaimen päällä tulisi olla kaari - pdf-formaatti ei tue kaikkia erikoismerkkejä! - toim. huom.] ‘pitkä’. Sotkamon *Sapsojärvi* saattaa puolestaan sisältää inarinsaamen sanan *šapša* ‘lohi’. Kuhmossa sijaitseva *Vuosanganjärvi* on todennäköisesti yhteydessä inarinsaamen ‘vasaa’ merkitsevään sanaan *vyesi*. (Räisänen 1995: 537-538, 540.)

Merkki saamelaisuudesta tai muusta vierasperäisyydestä on nimen lopussa esiintyvä *-nkV*-aines (Kiviniemi 1980: 334-337). Liperin kunnan alueella on *Kuorinka*-niminen järvi, jonka kantana on ehkä saamen *guorre* ‘ääri, laita’.

Karjalaisnimiä

Itä-Suomen varhainen pysyvä asutus on ollut karjalaista. Karjalaiset ovat siirtyneet Laatokan rannoilta ja Kannakselta pohjoisemmaksi jo 800-luvulla. Asutus on levinnyt niille seuduille, joilla karjalaiset ensiksi kävivät kaukokalastus- ja eräretkillään. Kun karjalaisten keskusalueella väki lisääntyi, osa siitä siirtyi asumaan pohjoisemmaksi Etelä- ja Itä-Savoon sekä Pohjois-Karjalaan. Karjalaisasutuksesta kertovat ensinnäkin sellaiset paikannimet, joissa on tunnistettavissa karjalankielinen aines. Esimerkiksi Kuhmon *Kesselinjärven* taustalla on karjalan ‘konttia’ merkitsevä *kesseli* ja Sotkamon *Sumsajärvi*-nimessä karjalan sana *sumt' t'sa* [jälkimmäisen s-kirjaimen päällä tulisi olla pilkku - toim. huom.] ‘laukku’, joka on lainautunut venäjältä (Räisänen 1994: 75, 78). Nimeen voi sisältyä myös karjalainen henkilönnimi, kuten Kuhmon *Kauronjärven*: *Kauro* on karjalainen muunnelma venäläisestä miehennimestä *Gavrja*. (Räisänen mts. 75.) Myös johdinaines *-tsu*, *-tsy* viittaa karjalaiseen alkuperään. Itä-Suomessa on esimerkiksi *Pahatsunlampi*-nimiä.

Eräiden nimien karjalainen alkuperä on pystytty jäljittämään nimien levikin perusteella. Tällaisia ovat *Polvi*- ja *Kaatio*-alkuiset vesien nimet (*Polvijärvi*, *Kaatiolampi*). Ne ovat motivoituneet

kohteen eli vedenkokouman muodosta: *Polvijärvessä* on jonkinlainen mutka tai polveke, *Kaatiolampi* taas on housujen muotoinen (sanalla *kaatio* on merkitys ‘miesten pellavaiset tai liinaiset alushousut’). *Kaatio*-alkuiset vedenkokoumien nimet keskittyvät entisen Käkisalmen läänin alueelle. Nimityyppiä vastaavat erityisesti Hämeessä *Housu*-alkuiset nimet. (Kiviniemi 1977: 84-87, 112-114.) Sana *kaatio* on puhekielessä käynyt jo tuntemattomaksi: kerimäkeläisen saaren itäsuomalainen äännösasu *kuatii* on ollut kartoittajalle käsittämätön, ja peruskarttaan onkin päässyt virheellinen muoto *Kuoti* (NA).

Savolaisia nimityyppiä

Karjalaisen asutuksen sekaan ja tilalle virtasi Itä-Suomessa 1500- ja 1600-luvulta lähtien savolaisia Mikkelin seuduilta käsin. Savolaisekspansion huippu ajoittuu 1600-luvulle, jolloin savolaiset olivat levittäytyneet jo Pohjois-Karjalaan, Pohjanmaalle, Keski-Suomeen ja Kainuuseenkin. Savolaisten levittämiä paikannimiä ovat ainakin *Valkeinen*-nimet. Nämä nimet johtuvat siitä, että veden väriä on verrattu lähistöllä sijaitsevan muun veden väriin: *Valkealammen* tai *Valkeisen* vesi on kirkasta kuten valkoviini, mutta lähellä saattaa olla *Mustalampi*, jonka vesi on humuspitoista, ruskeaa. Nimenomaan *-inen*-johdosasu on savolainen (vrt. itäsuomalaisiin *-nen*-loppuisiin sukunimiin). *Valkeinen*-nimet kattavat tiheästi Savon maakunnan, ja niitä tavataan verrattain runsaasti myös Keski-Suomessa ja Kainuussa sekä jonkin verran Pohjois-Karjalassa. Nimityyppi on ollut yleinen Pohjois-Savossa jo 1500-luvulla. Laatokan Karjalassa ja Kannaksella se sen sijaan on harvinainen. (Kiviniemi 1990: 192.)

Toinen savolainen vesistönnimityyppi ovat *Kolmisoppinen*-nimet ja niiden variantit (*Kolmisoppis-*, *Soppi-*, *Sopen-*, *Soppinen*). *Kolmisoppinen*-nimiset vedet haaroittuvat kolmelle taholle. Nämä nimet ovat syntyneet ilmeisesti Suur-Savossa jo keskiaikana ja levinneet savolaisekspansion myötä laajemmalle. (Kiviniemi 1977: 61-68.)

Sanat ja muodot muuttuvat

Vuosisatojen aikana sanasto muuttuu, ja aivan selvät suomalaisperäiset nimetkin voivat merkitykseltään hämärtyä. Esimerkiksi Outokummun *Sysmäjärvi*-nimessä on ‘sakeaa metsää’ merkitsevä sana *sysmä* (ks. Nissilä 1975: 55). Myös Ilomantsissa on järvi nimeltä *Sysmä*. Sanaa ei enää käytetä nykymurteessa. Järvennimi *Viinijärvi* Liperin, Outokummun ja Polvijärven kuntien alueella ei ilmeisestikään johdu juomannimestä *viini* vaan nuolikoteloä merkitsevästä sanasta *viini* : *viinen*. Nimi on saattanut syntyä esimerkiksi siten, että joku muinainen metsästäjä on kadottanut viinensä tähän järveen. *Juojärvi* puolestaan sisältää putousta tai koskipaikkaa merkitsevän sanan *juka*. Sama sana kätkeytyy pitäjännimiin *juuka* ja *Juva*. *Majolampi*-nimet taas viittaavat *majavaan*.

Usein käytettyinä paikannimet ovat myös alttiita lyhenemiselle ja kulumiselle. Esimerkiksi Nilsiän *Syväri* on lyhentymä yhdyssanasta *Syväjärvi*. Usein sanan loppuvokaali heittyy, mistä aiheutuu muitakin äänteellisiä muutoksia. Esimerkiksi *Koijärvet* ovat entisiä *Koivujärviä*.

Puruvesi Kerimäen, Punkaharjun ja Kesälahden alueella on toistaiseksi vailla varmaa selitystä. Voisi arvella, että se pohjautuisi *puro*-sanaan, sillä keskiaikaisissa asiakirjoissa se on kirjoitettu asuun *Purowäsi* (Lappalainen 1970: 262-263). Laurentz Röösön 1640-luvulta peräisin olevassa karttakirjassa nimi esiintyy kuitenkin asuissa *Purewesi* ja *Puriwesi* (MHA C:1). Puruveden eteläpuolella on sijainnut kylä nimeltä *Purujärvi*, mutta ainakaan nykymurteessa purot eivät tällä seudulla ole *puruja*. *Puruvesi*-nimeä on ehdotettu jopa saamelaisperäiseksi, *borrat* ‘syödä’ -sanaan pohjautuvaksi (Pennanen 1993: 252).

Nuoria nimiä

Pienten lampien nimet ovat usein helpoimmin selitettävissä. Perimätieto voi kertoa nimien taustoista, ja asutushistoriasta saa apua nimen etymologiointiin. Ihmisen toimintaan viittaavat sellaiset nimet kuin *Katiskalampi* tai *Likolampi* (lammessa on pidetty liistekatiskaa, liotettu pellavia). Asutusnimet ovat tilan-, henkilön- tai kylännimestä johdettuja: *Tervalanlampi* sijaitsee *Tervalan* tilan mailla Mikkelin mlk:ssa, *Tajasenlampi* on lähellä *Tajasenmökkiä* Ristiinassa ja *Markunlampi* *Markku*-nimisen talon lähistöllä Mikkelin mlk:ssa. *Ollinlampi* on saanut nimensä siitä, että muuan Olli-niminen mies oli usein onkinut lammella (Outokumpu). *Ristinlampi* puolestaan sijaitsee Liperin Ristinkylässä.

Usein nimiin liittyy perimätietoa. Esimerkiksi Liperin ja Outokummun rajalla sijaitseva pieni *Ukkolampi* on kertoman mukaan saanut nimensä siitä, että lampeen on luultavasti 1800- ja 1900-luvun taitteessa upotettu venäläinen laukkukaappias, ”laukkuryssä”, joka oli pettänyt viinijärveläisiä isäntiä kaupanteossa ja kokenut tämän takia kovan kohtalon.

Yleisimmät nimet

Eero Kiviniemen tutkimuksen mukaan (1990: 184, 187-188) kaksikymmentä yleisintä järven- ja lammennimeä ovat seuraavat (järvennimiä on lueteltu 22, joista neljä viimeistä ovat samalla sijaluvulla):

Järvet

Valkeajärvi ym.
 Vähä-, Pikku-, Pienijärvi
 Saarijärvi
 Särkijärvi
 Pitkäjärvi
 Kivijärvi
 Iso-, Suurijärvi
 Ahvenjärvi ym.
 Syväjärvi
 Vääräjärvi
 Salmijärvi
 Yli(mmäi)nen-, Ylä-, Ylijärvi ym.
 Mustajärvi
 Heinäjärvi
 Kalliojärvi
 Hauk(i)järvi
 Keski(mmäi)nen-, Keskijärvi
 Ala-, Alijärvi ym.
 Kotajärvi
 Honka-, Mänty-, Petäjäjärvi
 Kaitajärvi ym.
 Myllyjärvi

Lammet

Mustalampi
 Paska-, Paskolampi
 Haukilampi
 Ahvenlampi ym.
 Likolampi
 Valkealampi ym.
 Pikku-, Pieni-, Vähälampi
 Kuikkalampi ym.
 Kalaton(lampi)
 Heinä-, Heinilampi
 Pahalampi
 Sammakkolampi
 Särkilampi
 Myllylampi
 Pitkälampi
 Umpilampi
 Hepo-, Hevoslampi
 Kaita-, Hoikkalampi
 Tervalampi
 Hanhilampi

Luettelo paljastaa, että yleisimmissä vedennimissä nimeämisperusteena ovat enimmäkseen olleet paikan topografia, maaperä, muoto ja koko sekä paikkaan liittyvä eläimistö ja kasvillisuus.

Myös musta-valkea-erottelu on keskeinen. Ihmiseen viittaavia ovat järvennimistä vain *Kotajärvi* ja *Myllyjärvi*, mutta lammennimistä tällaisia on jo useampia, nimittäin *Likolampi*, *Myllylampi*, *Tervalampi* ja tavallaan myös *Hepo-* ja *Hevoslampi*. Yleisimpien järviennimien piirteet ovat siis samalla niitä, jotka sopivat myös vanhimpiin vedenkokoumien nimiin: niissä ei juuri ole ihmiseen tai kulttuuriin viittaavaa sanastoa. Lampien nimissä näkyy paikoin kohteen arvottomuus ihmisen kannalta (*Paskalampi*, *Kalatonlampi*, *Pahalampi*, *Umpilampi*). (Kiviniemi 1990: 186, 190.)

Vesien nimet säilyvät hyvin, koska vesistöt muuttuvat hitaasti. Pienimmät lammet tosin voivat soistua, jolloin nimikin käy tarpeettomaksi tai kokee muutoksen. Esimerkiksi Outokummun Sysmän kylässä kaivettiin 1940- ja 1950-luvun taitteessa oja, jolla pyrittiin kuivattamaan *Laavuslampi* johtamalla sen vedet Sätösjoen kautta Viinijärveen. Lampi hävisikin, mutta hyötymaata siitä ei saatu, vaan paikalla on nyt upottava ja aukea *Laavussuo*. Vedennimestä jäi siis jäljelle määriteosa, joka siirtyi suonnimeen.

Lähteet

Hurre, Matti 1979: 9000 vuotta Suomen esihistoriaa. Toinen painos. Otava, Helsinki.

Lehtosalo-Hilander, Pirkko-Liisa 1988: Esihistorian vuosituhannet Savon alueella. - Savon historia I s. 11-264. Kustannuskiila Oy., Kuopio.

Kiviniemi, Eero 1977: Väärät vedet. Tutkimus mallien osuudesta nimenmuodostuksessa. SKST 337. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Kiviniemi, Eero 1980: Nimistö Suomen esihistorian tutkimuksen aineistona. - Virittäjä 319-338.

Kiviniemi, Eero 1990: Perustietoa paikannimistä. Suomi 148. SKST 156. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Lappalainen, Pekka 1970: Säämingin historia I:1. Säämingin kunta ja Säämingin seurakunta.

MHA C:1 = Savonlinnan läänin maanmittarin Laurentz Röösin karttakirja Säämingistä, Kerimäeltä, Sulkavalta ja Puumalasta vuosilta 1643-1646. Maanmittaushallituksen arkisto, Helsinki.

NA = Nimiarkiston kokoelmat. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki.

Nissilä, Viljo 1975: Suomen Karjalan nimistö. Karjalaisen Kulttuurin Edistämissäätiö, Joensuu.

Pennanen, Jukka 1993: Kerimäkeläisen kansankulttuurin erityispiirteitä. - Vanhan Kerimäen historia I:2 s. 247-368. Enonkosken, Kerimäen, Punkaharjun ja Savonrannan kunnat.

Räisänen, Alpo 1994: Kainuun vanhaa karjalaisperäistä paikannimistöä. - Tieten tahtoen s. 73-83. Joensuun yliopiston humanistinen tiedekunta, Joensuu.

Räisänen, Alpo 1995: Kainuun saamelaisperäisiä paikannimiä. - Virittäjä s. 532-544.

SKST = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia.

Vilkuna, Kustaa 1971: Mikä oli lapinkylä ja sen funktio? - Kalevalaseuran vuosikirja 51. Vanhaa ja uutta Lappia s. 201-238. WSOY, Porvoo-Helsinki.

Marjatta Palander, dosentti
Suomen kielen ja kulttuuritieteiden laitos
Joensuun yliopisto
marjatta.palander@joensuu.fi